

³¹ Kazinczy Ferenc Nagy Gáborhoz, 1802. február 28., in KazLev. II., 511. sz.

³² Kazinczy Ferenc Nagy Gáborhoz, 1803. szeptember 15., in KazLev. III., 619. sz.

³³ Kis János Kazinczy Ferencnek, 1808. december 17., in KazLev. VI., 1386. sz.

³⁴ Kazinczy Ferenc Kis Jánosnak, 1808. december 30., in KazLev. VI., 1392. sz.

³⁵ Kazinczyt bizonyára emlékezete csalta meg. A (*Neue*) *Thalia* 1795-ben megszűnt. Ugyanebben az évben indult viszont a *Horen*, amelyben a tanulmány több részletben megjelent.

³⁶ Szemere Pál Kazinczy Ferencnek, 1809. március 9., in Szemerei SZEMERE Pál *munkái*, szerk. SZVORÉNYI József, Budapest, Franklin-Társulat, III. kötet, 8–9. Utal rá FENYŐ István, *Az irodalom republikájáért*, Akadémiai Kiadó, Budapest, 1976, 51. (FENYŐ, 1976.)

³⁷ Szemere Pál Kazinczy Ferencnek. 1810. április 27., in KazLev. VII., 1726. sz.

³⁸ Erre Waldapfel hívta fel a figyelmet: WALDAPFEL József, *Berzsenyi megítélésének történetéhez*, in *ItK*, 1936, 348–358., 446–456. Az adott helyen Szemere 1810. április 27-i levelére hivatkozik.

³⁹ SZAUDER, 1961, 224–247, kül. 234–235.; CSETRI, 1990, 228–239.

⁴⁰ Kazinczy Ferenc Dessewffy Józsefnek, 1816. január 6., in KazLev. XIII., 3038. sz. Dessewffy egy hónappal későbbi levele tudósít arról, hogy teljesítette a kérést: Dessewffy József Kazinczy Ferencnek, 1816. február 13., in KazLev. XIII., 3130. sz.

⁴¹ Kazinczy Ferenc Horváth Endrének, 1816. június 8–9., in KazLev. XIV., 3228. sz.

⁴² Szemere Pál Kazinczy Ferencnek, 1817. május 6., in SZEMERE, id. mű, 159.

⁴³ Kazinczy Ferenc Döbrentei Gábornak, 1817. május 6., in KazLev. XV., 3426. sz.

⁴⁴ Az egyik legalaposabb elemzés: CSETRI Lajos, *Berzsenyi vitái Kölcsey recenziójával* = *ItK*, 1983/5, 463–481. (CSETRI, 1983.) Lásd még CSETRI, 1986, 337–354, 376–390.; CSETRI, 1990, 332–361.; SZAUDER, 1961, 224–247.; FENYŐ, 1976, 219–288. alapvető írásait.

⁴⁵ T[ELEKI]. J[ózsef], *A régi és az új költés különbségeiről*, in *Tudományos Gyűjtemény*, 1818, II., 48–73.

⁴⁶ Berzsenyi és Kölcsey vitája kapcsán Csetri elemezte a jelenséget: CSETRI, 1983.

⁴⁷ A 19. század közepe kritikáinak schilleri háttéréről: MILBACHER Róbert, „...földben állasz mély gyökökkel...”. *A magyar irodalmi népiesség genezisének akkulturációs metódusa és pórias hagyományának vázlata*, Osiris, Budapest, 2000, 35–39.

LABÁDI GERGELY

GEDŐ JÓZSEF ÉS AZ IRODALOM

Kiegészítések az életrajzhoz¹

Tanulmányom egy hosszabb munka része, amelyben Gedő József kéziratok hagyatékának² irodalom- és kritikátörténeti szempontú feldolgozását kísérem meg. Jelen dolgozat célja az előmunkálatok elvégzése, azaz egy lehetséges értelmezési keret kidolgozása. Először a Gedő József-ről szóló szakirodalom (lényegében életrajzi összefoglalók) állításait összegzem, majd a következő részben az életrajzból kimaradt adatokat ismertetem. A harmadik fejezetben a megismert adatokat próbálom a kor szociális struktúráinak rendszerébe beilleszteni a dilettantizmus megítélésének változását segítségül

híva, mivel úgy tűnik, ez megfelelő kiindulópontul szolgál Gedő József életének, törekvéseinek értelmezéséhez.

„nemzeti haladás és művelődés, szabadság és humanitas”–
Szakirodalmi áttekintés

Homoród-Szentmártoni Gedő József 1778. augusztus 21-én született Abrudbányán.³ Apja, akit szintén Gedő Józsefnek hívtak, a város főbírája, Alsó-Fejér vármegyében táblabíró, és az 1790/91-es erdélyi országgyűlésen a megye követe volt. A fiú 1791 és 1798 között a kolozsvári unitárius gimnáziumban tanult. Ezután a kolozsvári katolikus líceumban jogot hallgatott, de ezt már nem fejezte be, mert apja 1800-ban bekövetkezett halála után egyedüli gyermek lévén hazaköltözött anyjához. 1813-ban, feleségül vevén toldalagi Szathmári Annát, Alsó-Szent-Mihályfalván telepedett le. Öt gyermeke született, József, Klára, Anna, László és Terézia. József 2, Klára 16, László 22 éves korában halt meg. A felnőtt kort csak Anna és Terézia élte meg. 1846-ban, öt évvel László fia halála után Kolozsvárra költözött, itt élt 1855. augusztus 29-én bekövetkezett haláláig.

Néhány évszám mit sem árul el egy személyről. Második közelítésben hadd álljon itt egy regénybeli portré Mikó Imrétől: „Gedő polgár közel ötvenéves volt. Magas, egyenes, könnyű tartású alak. Egészséges arcszíne, nyílt tekintete, nyugodt kedélye biztosságot sugárzott. Független birtokos nemes volt, akire a hon és a közműveltség mindig számíthatott.”⁴ A szerző által ránk hagyott rajz a maga szűkszavúságában is meglehetősen pontos összefoglalása a Gedő Józsefről szóló irodalomnak.⁵

A szakirodalomban elsőként a *honért* végzett munkáját sorolják fel, azaz különféle, részben tiszteletbeli hivatalait ismertetik. Gedő József egy ideig Abrudbánya tanácsosa volt, majd Aranyosszék pénztárnoka, több megye és szék táblabírája, Abrudbányán és Kolozsvárott választott képviselőtestületi tag; 1834 óta az erdélyi országgyűléseken királyi meghívottként, regalista-ként vett részt; 1848-ban, az unió kimondása után a közös országgyűlés főrendi házának is tagja volt.

A politikai életben betöltött funkcióit követik, sokkal részletesebben rajzolva, a *közművelődésért* hozott áldozatai. Amellett, hogy Gedő József tehetős birtokosként természetesen anyagilag támogatta az arra rászoruló tanulókat, az újonnan megjelenő könyveknek, folyóiratoknak rendszerint pártolója, előfizetője, az *Erdélyi Múzeumot* pedig további összegekkel is támogatta.⁶ P. Horváth Lázár ismervén Gedő „áldozatkészégi hírnevét”, ezer forintot kért kölcsön *Lyra* című zsebkönyvére, számol be Buzogány Áron, Gedő József mindeddig legrészletesebb életrajzának írója. Az írókhoz való viszonya nem merült ki a pénzbeli segítségadásban, közülök többel jó kapcsolatban is volt: Döbrenteinek, Bölöni Farkasnak, Brassainak lelki és szellemi társa volt törekvéseikben. Kazinczy is igen sokra tartotta Gedőt, jöllehet

személyesen soha nem találkoztak: „Nem az én vétkem, hogy a lelkes Gedő Józsefet, ki nyelvünk felől helyesebben ítél, mint íróinknak egész egyik fele, szívemre nem szoríthatám. Ha ismét meglátogatom Erdélyt, ki lesz pótolva, a mit most elmulattam.”⁷ A teljes képhez azonban az is hozzátartozik, hogy Kazinczy minden elismerése mellett is nem Gedőt, hanem helyette Gyöngyösit kereste föl.⁸

Gedő igyekezett felhalmozott ismereteit a szélesebb közönségnek is átadni. E tekintetben kétségtelenül legjelentősebb cselekedete, hogy több mint ötezer kötetes könyvtárát 1849-ben az unitárius kollégiumnak adományozta. Az adomány jelentőségét a legkülönfélébb adatok támasztják alá, már Gedő nekrológiájában is külön kitérnek rá: „A 77 éves öreg utolsó éveiben könyvtárra lajstromozásával foglalkozott, mellyből 6 ezer darabot már rendbe is szedett, az egészet pedig az unitárius kollégiumnak hagyta.”⁹ Buzogány Áron életrajza szerint a Gedő-könyvtár még 1871-ben is közel egyharmada az egész könyvtár állományának. A számadatokon túl Lakó Elemér a Gedő-gyűjtemény összetételére hívja fel a figyelmet, mivel a kollégium diákjai csak ebből a hagyatékból juthattak hozzá a teljes Vörösmarty utáni magyar irodalomhoz.¹⁰ Ehhez a ponthoz tartozik még, hogy Gedő József ajándékozta az Akadémiának Cserey Mihály históriájának eredeti kéziratos példányát.¹¹

*„alig ha [...] darabjai készen nincsenek” –
Ami a szakirodalomból hiányzik*

„Nem volt ő a kiváló tettek embere; nem volt hős, ki után sora az átalakító cselekvényeknek új korszakot alkot; s mégis egy új, derültebb korszak határozott képviselőjét látjuk benne. Nem volt zászlóvivő; de a zászlónak, melyre »nemzeti haladás és mivelődés, szabadság és humanitas« volt felírva, legbuzgóbb, legöntudatosabb hívei közé tartozott.” – kezdi Buzogány Áron néhai mentorának, Gedő Józsefnek életrajzát. Majd néhány sorral lejjebb így folytatja, értelmezendő a fenti kijelentést: „S habár ő maga nem volt író, nem volt fellépett tudós, mi részben csendes elvonultságra hajlandó természetének, szelid, óvakodó jellemének tulajdonítható; de kétségtelenül a legtanultabb s legmiveltebb emberek közé tartozott.”

Buzogány kijelentései nemcsak ideológiai szempontból érdekesek, hanem, azzal szoros összefüggésben, filológiaiilag is. Ugyanis több olyan forrás áll rendelkezésünkre – már a múlt század óta –, amelyből kiderül, hogy Gedő maga is „zászlóvivő” volt, jóllehet műveiből jelenlegi ismereteink szerint nem maradt fenn semmi. Utalások azonban bőven vannak Gedő feltételezhető szépírói vagy tudományos tevékenységére. Az első adat Kozma Gergelytől származik. A forrás hitelességét alátámasztja, hogy ő volt Gedő József nevelője, majd később barátja. Kozma ugyanis egy Kazinczyhoz intézett levelében arra utal, hogy tanítványára lehet számítani különféle irodalmi vállalkozásokban, érdekelheti például egy regény lefordítása.¹² Kozma Ferenc szá-

munkra nem hozzáférhető levelekre hivatkozva állítja, hogy Gedő Szabó Sámuellel és Kozma Gergellyel együtt készítette Landerer Téli és nyári könyvtára regényeinek fordításait. A közölt levelek azonban csak arról szólnak, hogy Gedő lebeszéli Kozmát a regényfordításról.¹³

Kilenc évvel később, 1814-ben, Kozma még mindig úgy hivatkozik Gedőre, mint aki munkákkal is segítheti az épp meginduló *Erdélyi Muzéumot*:

„Torda mellett Sz:Mihályfalván lakik egy ifju *Literator Úr*, igen kedves Barátom, Gedő József a' neve, T. Prof. Mólnos Dávid urnál fizetett látom a' Muzéumra előre. Ezt az ifju urat, kinek mind természeti hajlandósága, a' Literatura előmenetele iránt lángoló tüze, mind tudománybeli ritka kimiveltésége, Frantz, Német, Deák 's Magyar nyelv tudása, mind munkássága, vas patientiája, mind pedig válogatott könyves gyűjteményje ahoz való, igen jó lenne akár közbevetetlen, akár általam a' Muzéumba léjendő együttdolgozásra meghívni, *alig ha már is feles oda iktatható Darabjai készen nincsenek*. Annyival is inkább, hogy ő maga is azon Barátom ez előtt egy Aurora nevezetű Folyó-írásnak meg-indításáról többek közt véllem is segéd társképpen értekezett volt. Minapában így irt felölle hozzám: »Térek az Erdélyi Magyar Muzeumra, melyből esztendőnként 4 kötet jön ki pro 7 Rf. Én már praenumeráltam reá. Prof. Molnos nagy reményt gerjeszte bennem a' Munkáról. Ez a' Munka azon ideán fog follyni, mellyen a' mű Auroránk. Barátom szerezzünk pártfogókat a' Munkának, csak azért is, hogy Erdélyi – 's hogy a' mű régi planumunknak telyesedését látjuk. A' kiadója Döbrentei Gábor.«”¹⁴

Ezek mellett azonban magától Gedő Józseftől is idézhetünk, alátámasztandó feltételezett írói tevékenységét. Kozma Gergelynek számos levélben számol be irodalmi és irodalmtörténeti munkáiról. Volt tanítójával és Szabó Sámuellel együtt irodalmi társaságot alapított „a magyar nyelvnek eredeti tisztaságában fentartása s helyes elővitele”¹⁵ céljából, hárman tervezték a már említett *Magyar Aurora* című folyóírást is. Több éven át készítette „a magyar literatura történeteinek pragmaticai előadása”-nak vázlatait, és „az izetlen poesis theoriáján” is sokat dolgozott, emellett folyamatosan írt metrumos verseket is.¹⁶

Gedő Lászlóval folytatott levelezésében is sokszor utal korábbi irodalmi munkásságára. Fia kérdezi egy levelében, hogyan kell románcot írni, mert tavasszal megpróbálkozna vele.¹⁷ Az apa, József, pedig így válaszolt: „Hogy kell Romancet írni? Hm! *én nem irtam* s úgy bajosan tudlak utosittani...”¹⁸ – amelyből következik, hogy *más* műfajban bizonyosan írt. Szintén fiának: „A theologia nem fért a nyakamba, szerettem abból 's Professorából csufot üzni – mire találmányos elmém nem kevésbé segített, 's barátim tapsai megerősítettek – ellenben republicai, vagjis jobban Jakobinusi ideákat *beszédjeim daljaim* által kiméltlenülül terjesztgetni legszentebb hivatattásomnak tartottam...”¹⁹

Irodalmi próbálkozásai mellett érdemes megemlíteni Gedőnek az ásványok iránti érdeklődését is, mely egy kivételtől²⁰ eltekintve nem szerepel

életrajzában. Ennek a szenvedélynek a kialakulásában feltehetően édesapjának is szerepe volt, aki az 1791-es erdélyi országgyűlés rendelkezése nyomán felállott bányászati szakkbizottság tagja volt. Valószínűleg az apja neve bukkan föl még az Erdélyi Magyar Nyelvművelő Társaság iratai közt is: abrudbányai Fikker Ferenc, akít a társaság megbízott az ásványgyűjtemény gyarapításával, elfoglaltságai miatt a feladatra maga helyett Gedő Józsefet ajánlja.²¹ A szöveget kiadó Jancsó Elemér alighanem tévedett akkor, amikor könyve mutatójába a fiú Gedő József adatait vette föl. A jegyzőkönyv ugyanis 1798-ból származik, amikor az apa még élt, ráadásul Abrudbányán, míg fia kolozsvári diák. Ám a fiú ásványok iránti érdeklődése nyilvánvaló abból a tényből, hogy Döbrentei az Akadémia titkáráként Gedőt kéri fel a bányászati műszavak erdélyi összegyűjtésével, amit az örömmel el is fogadna, de a bányavidékektől „tartósan léendő távolság”-a miatt nem teljesíthet.²²

Apró, de fontos kiegészítő adat található Gedő József életrajzához Kővári László *Erdély nevezetesebb családai* című munkájában: a szerző forrásai felsorolásánál külön köszönetet mond neki: „S midőn a fennebbi gyűjtemények [magántulajdonban lévő oklevélgyűjtemények] közléseért az illetőknek történetünk nevében köszönetemet és hálámat nyíltan kifejezni kötelességemnek ismertem: néhány magán könyvtár tulajdonosának hasonlót nem hozni, szinte nem tehetem; nem egyéb czélból csak mintegy buváraink figyelmeztetéseül. Ilyen vala nekem gr. Mikó Imre ő exclja, b. Apor Károly, Gedő József urak hazai tárgyú nagybecsű könyvtára.”²³

„nem volt író, nem volt fellépett tudós”? –
Az életrajz értelmezése

Hogyan lehet értelmezni Gedő Józsefnek fiához írt leveleit? Miben áll leveleinek, jegyzeteinek jelentősége? Milyen szerepet tölt be az apa az irodalmi életben és milyen a fia? Egyáltalán: ki és kihez beszél? A kérdésekre a választ az életrajz lehetséges értelmezései jelentik. Idáig lényegében két ilyen jellegű kísérlet történt: az egyik a Buzogány Árontól származó – az előző fejezet elején kiemelt – értelmezés, amely szerint Gedő „nem volt író, nem volt fellépett tudós”. A másik, ezzel egybecsengő, de részletesebb magyarázat a Bölöni Farkas Sándorról szóló Benkő Samu-tanulmányban található, ahol Benkő elsőként, és máig egyedül kísérte meg e hagyaték legjelentősebb részének, a fiúhoz, Gedő Lászlóhoz intézett leveleknek értelmezését: „Gedő Józsefnek *nem voltak szépirodalmi ambíciói, megelégedett olvasással és könyvek gyűjtésével* (szép könyvtára maradt), fiából azonban író akart nevelni.” – majd a levelezésből vett példák hosszas idézése után: „Az itt felsorakoztatott levélszemelvényeket olvasva azt gondolhatnók, hogy ezek csupán annak az örök pedagógiai kudarcnak a tükröképei, midőn a saját életével elégedetlen *értelmiségi* apa fia jövőjében próbálja magát kárpótolni, s nagy buzgalmában még a gyermek életkorára sincs tekintettel.”²⁴

Az életrajz adatainak megismerése, esetenként az eddigi ismereteink filológiai pontosítása révén olyan kérdések merülnek föl, amelyek módosítják az előző magyarázatokat. Ugyanis mind Buzogány, mind Benkő értelmezése az egyes társadalmi funkciók olyan elkülönülésére utal, amely a 19. század első felében, tehát Gedő József (és fia) életében, korántsem magától értetődő. A probléma legalább érintőlegesen vizsgálata azonban nem mellőzhető, mivel egyértelműen meghatározza a Gedő-hagyaték értelmezésének lehetőségeit.

Az életrajz magyarázatához kiindulópontul a Kozma Gergely levelében Gedő Józsefre használt „Literátor” kifejezést választottam. A korábban idézett részekből kihüvelyezhető meghatározás ötvözi a literatúra kifejezés különböző aspektusait: amikor ugyanis Gedő szorgalmát, feltételezhetően meglévő kész műveit emlegeti Kozma, akkor a szó szűkebb jelentését idézi föl. Pápay Sámuelnél ezt találjuk róla:

„*Literátoroknak* is leginkább azokat a’ Tudósokat szoktuk mondani, a’ kik a’ nyelvnek és a’ szép Előadásnak tudományos esméretére jobban ráadván magokat, ebben való jártasságokat írott Munkáik által tették nyilvánossá, ámbár a’ Literátori nevezet Közönségesen minden tudománybeli Könyvírókra is kiterjesztetik.”²⁵

Azonban Kozma azt is hangsúlyozza, hogy Gedőben megvan a (tudományok iránti) természeti hajlandóság, a literatúra élményetele iránti lángoló tűz és a „tudománybeli ritka kimiveltség”, nyelvtudás, szorgalom, gazdag könyvtár. Ez a Pápaynál megtalálható literátus meghatározást idézi föl:

„[A] *Literatúra* [...] általlýában tekintve *Könyvekből* ‘s írás olvasás által szerzett tudományt tesz, és így jelenti a’ Könyveknek a’ benne foglalt dolgokhoz képest való igaz esméretét. Innen van, hogy ha valaki egyébaránt vele született jeles elméleti tehetséggel, természeti eszességgel, avagy gyakorlás és tapasztalás által szerzett esméretekkel bír is, de ha nints könyvből való tudománnya, ha a’ könyvek’ esméretében nem jártas, az olyan embert deákul *illiteratusnak* az az *írástudatlannak*, vagyis Literatúra nélkül való embernek mondgyuk. Ellenben ha szinte valamely ember a’ maga tselekedeteit rosszul intézvén, élete’ folyásában szerentsétlen is, mégis ha a’ mellett tanult ‘s olvasott ember, ötet az ő tudománybeli esméreteiért *Literatusnak* az az *írástudónak* tartgyuk...”²⁶

Literátor és literátus: Gedőt tehát nem lehet sem kívülállónak, sem „irodalmár”-nak tartani; helyzetét legjobban talán a „műkedvelő” kifejezéssel írhatjuk le. A szó koronként mindig mást jelentett: Az 1800 és 1850 közé eső félszázad magyar tudományos életében döntő fordulat következett be a tudomány intézményesülése és belső struktúrája kialakulásának szempontjából, melynek során elkezdődött az ún. műkedvelők vagy másképp: dilettánsok háttérbe szorulása. Rainer Kolk nyomán, aki a germanisztika intézményesülésének ezzel az aspektusával foglalkozik, úgy foglalhatjuk össze a folyamat lényegét, hogy a dilettánsoktól való elhatárolódás során a műkedvelők mozgásteret egyre kisebb lett: feladatuk az apró részletek, a kiegészítő

adatok összegyűjtésére, a ritka kéziratok, kiadások megszerzése és a tudomány számára hozzáférhetővé tételére korlátozódik.²⁷ A magyar irodalmi életben ebből a szempontból meghatározó jelentőségű volt az 1830-ban lezajlott Conversations-Lexikon-pör. A lexikon kiadása körül kialakult vitában a központi kérdés ugyanis az, hogy egyáltalán kik írják az egyes szócikkeket,²⁸ majd pedig, hogy mire képesek a saját szabályszerűségei alapján működő tudományos életben ezek a „szép érzésű emberek, jeles tisztviselők, jeles polgárok, buzgó hazafiak”, hiszen két író kivételével a többiek „részint valaha fénylő, de már erőtlen elaggott bajnokok; részint korán elért s már hamvatos reményű ifjak s izetlen papirosmázolók; van közöttük egy-két ezen alkalomra született literátor is, ki még azt sem érti, patikai vagy konyhai szerekből áll-e össze az a csuda lény, mit a tudósok literatúrájának neveznek”.²⁹

A tudományfelfogás most ismertetett változásai megfelelő kiindulópontul szolgálhatnak Gedő József életrajzainak értelmezéséhez. Az adatok ugyanis híven tükrözik az átalakulást: A század elején még maga Gedő is tevékeny író: verseket, poétikát, irodalomtörténeti tanulmányokat készít, barátaival folyóiratot tervez. Még 1814-ben is komolyan felmerül neve mint az *Erdélyi Múzeum* lehetséges munkatársáé. Erre műveltségét, tudását tekintve minden esélye megvan. Ezt bizonyítja szoros kapcsolata Döbrentéivel, Bölöni Farkassal;³⁰ bizonyítják Kazinczy dicsérő szavai: „Ohajtanám hogy Prof. Sárvári Úr olvashatná egy Gedő József nevezetű Unitárius Földes Úr levelét Döbrentéinél, a’ ki nem csak azt tudja mi jó, hanem azt is, mi lehet jó.”³¹ Az, hogy végül is tudomásunk szerint nem publikált, nem befolyásolja Gedő „műkedvelő” státusát. A tudományos élet aktív részese, jelenléte magától értetődő, elfogadott. A dilettánsok Kolk által leírt háttérbe szorulásával összhangban van, hogy Döbrentei az 1830-as években, az *Akadémia titkáraként*, Gedőt a bányászati szakszókincs erdélyi felgyűjtésére kéri föl – s jellemző, hogy Gedő egy másik *outsidert*, Debreczeni Mártont ajánlja maga helyett³² (l. apró részletek, a kiegészítő adatok összegyűjtése); hogy majd közel két évtized múltán könyvtára segíti Kővári Lászlót történészi munkájában, s hogy az Akadémiának ajándékozza Cserey Mihály históriájának eredeti kézirat példányát (l. ritka kéziratok, kiadások megszerzése és a tudomány számára hozzáférhetővé tétele). Gedő tehát továbbra is műkedvelő, de ez azt jelenti, hogy már nem „céhbeli”, tevékenysége csak az intézményi kereteken kívül képzelhető el.

Gedő maga is érezte, hogy megváltozott az irodalmi életben betöltött státusa: Debreczeni Mártont ajánló levelében a Magyar Tudós Társaság megalakulása feletti örömét fejezi ki Döbrentéinek, de hiányolja Fejér Györgyöt a tagok közül. Hozzáfűzése érzékel(tet)i, érzi, nem igazán jogosult arra, hogy rákérdezzen, miért hagyták ki Fejért az Akadémiáról, illetve ki az egyetem magyar tanszékének professzora: „furtsa dolgok feszítik mellyemet ugyé?”.

Ez a szépen megrajzolt ív a valóságban természetesen nem magyaráz meg mindent, nem alkalmas Gedő *személyes* döntéseinek – például ifjúkori

műveitől való későbbi elhatárolódásának – leírására. Értelmezési keretként azonban kétségtelenül helytálló, kivált, ha összevetjük mind apja, mind pedig fia helyzetével.

Apja életében a tudománnyal való foglalatosság csak a szó eredeti értelmében vett *dilettáns*-ság³³ keretein belül lehetséges.³⁴ Az Erdélyi Magyar Nyelvművelő Társaság, melynek kapcsán az apja neve felmerült, jellegzetes példája ennek: tagjai többnyire nem professzionális tudósok, de a tagok szakértelmét emiatt senki sem vonja kétségbe.

A fia életében azonban más a helyzet, a dilettáns szó jelentésében ugyanis, mint a Conversations-Lexikon-pör is mutatja, ekkortájt jelenik meg a negatív felhang. Gedő László pedig már nem is elégszik meg azzal, hogy anyagilag, szellemileg támogassa a különféle irodalmi vállalatokat, hanem maga is költőként, drámaíróként kíván fellépni. Az apja ezt már nem tudja elfogadni, jól látszik ez levelezésükből: több alkalommal inti fiát, hogy „írj tehát kedves László! De aImanacbéli, folyó iratbéli ditsőségre ne vágyjál, hogy el feleznél magadat, azokban fényes lenni törekedj”.³⁵ Az irodalmat ugyanis az apa szerint „egy qualificalni magát ohajto Iffjunak” ugyanúgy tanulmányoznia kell, mint a muzsikát, az éneket, a nyelveket, az úszást, a lovaglást.³⁶ Támogatja tehát fiát irodalmi próbálkozásaiban, segíti őt tanáccsal, könyvvel, pénzzel, de azzal nem ért egyet, hogy a fia *író* akar lenni. Ő politikusnak szánja, amihez persze az irodalom (elsősorban a retorika) ismerete elengedhetetlen: „Sallustiust exponálad? jo – azutan Liviuist – későbbben Tacitust – s mindenek felett Cicerot – ez remek a stylistikában – a nagy gondolatokban azok kifejezésében – és a mire egy status, haza fényes szolgáltatjában törekedőnek vigyázni kell, az Oratiokban! – ezekre, nem Romanzera, Balladera, Regékre fordítsd iparodat.”³⁷ Egy 14 éves fiú esetében még túl korai figyelmeztetésnek tűnhet, de ha a húszéveset is erre kell inteni, az a felfogások gyökeres különbségéről tanúskodik. Gedő József mindenáron le akarja beszélni fiát arról, hogy szépirodalmi pályára lépjen:

„[T]e tehát literatori mozgalmaid által évenként ezentul 2300 Rft fogsz érdemelni. Szerencsét ahoz – ‘s mivel ezelőtti leveledbe azt calculáltad: hogy 500 Rft ezüstben elég iffju korodra, tehát neked még sok marad, a’ superplust osztán be adol a bánquba – ‘s 20 esztendő alatt szép capitálisod gyürend, ugy hogy neked Szülőid vagyonkájára semmi szükséged – nem mondottam é: hogy a nagy elme, vagy literatori messiade a leg termékenyebb capitalis a világon. ‘s én javasolom neked: hogy hagyj fel miden sovány Juristasággal, mint Schiller fel hagyott, a sebészséggel; ‘s szenteld magadat az Aeszteticának, ‘s kivált a Dramának, itt van a te üdved, a te szerencséd, a te halhatatlanságod – ‘s én, most oda hagynám a kopár Juristaságot, mennék Pestre, hogy ott mint első nagyságu csillag fel tűnnyek, és kápráztassam a szemeket – fennséges a te phantaziád – az eszméket lényekké rögtön által változtatja, ‘s az neked még bizodalmakat fog alakítani a nagy úrben; felséges lakást, életet, bibliothékákat, ‘s az 1001 ejtzakaknak minden tündérségét valosítani! csak rajta, nagy kár

lenne mind reád, mind a világra, 's a jövő nemzedékekre nézve; hogy egy oly nagy talentom, egy Genie aestetici, literatori utjáról el vonattassék, 2300 Rfór évenként el veszessen, 's a nyomorult, hitván júristai pályán tántorogjon!"³⁸

Mind Gedő József élete, mind a Gedő-család három nemzedéke érzékletesen mutatja az irodalmi élet intézményrendszerének, a műkedvelők státusának változását. Gedő József kéziratos hagyatékának bemutatásakor, értékelésekor tehát nem lehet eltekinteni attól, hogy az irodalmi élet társadalmi keretei, a részvétel társadalmi feltételei döntően átalakultak.

Jegyzetek

¹ A tanulmány korábbi változatának megjelenése: *LélekJelenLét*, Kolozsvár–Szeged, 2000/4, 47–53.

² Az anyag számbavétele: *The Manuscripts of the Unitarian College of Cluj/Kolozsvár in the Library of the Academy in Cluj-Napoca*, compiled by Elemér LAKÓ and the team initiated by Bálint KESERŐ, Szeged, 1997.

³ Kozma Gergely *Emlékeztető Könyvében* Gedő 1778. augusztus 22-t adja meg születése dátumául. L. KOZMA Ferenc, *Kozma Gergely. 1774–1849. Életrajzi, irodalmi, történeti adalékokkal*, Keresztény Magvető, 1876, 15–61. (KOZMA, 1876.)

⁴ MIKÓ Imre, *A bércre esett fa. Bölöni Farkas Sándor életregénye*, Ifjúsági Könyvkiadó, Bukarest, 1969, 197–198. A teljes Gedőről szóló rész (egy párbeszédbe szöve) 195–198.

⁵ A legtöbb összefoglalás Buzogány munkájára megy vissza: BUZOGÁNY Áron, *Homoród-Szent-Mártoni Gedő József életrajza*, Keresztény Magvető, VI. kötet, 1871, 81–92. Ha nem tüntetem föl külön a forrást, az adatokat én is innen veszem. További irodalom: BENKŐ Samu, *Sorsformáló értelem*, Kriterion Könyvkiadó, Bukarest, 1971, 238–240.; *Magyar életrajzi lexikon*, főszerk. Kenyeres Ágnes, Akadémiai Kiadó, Budapest, 1967, I:579.; BORBÁTH Károly, *A jakobinus káté kolozsvári másolójáról*, Korunk, 1963, II:259–261.; JANCsó Elemér, *Az erdélyi magyar nyelvűvelő társaság iratai*, Akadémiai Könyvkiadó, Bukarest, 1955, 403.; SZINNYEI József, *Magyar írók élete és munkái*, III:1089–1090. hasáb; *Vasárnapi Ujság* 1855. szeptember 16. (37. szám) 296.; *Ima H. Szentmártoni Gedő József koporsója mellett Kolozsvárt augusztus 30-kán 1855*. KRIZA János kolozsvári unitárius pap által.; KÖVÁRI László, *Erdély nevezetesebb családai*, Kolozsvárt, 1854, 95–96.

⁶ Utóbbira DÖBRENTÉI Gábor, *Előbeszéd*, in *Erdélyi Múzeum*, 1818. X. füzet, 5–15.

⁷ BUZOGÁNY id. mű, 82. A Kazinczy-levelzés vonatkozó köteteiben nincs nyoma.

⁸ KAZINCZY Ferenc, *Erdélyi Levelek*, I–II. kötet, bev. Kristóf György, Minerva, Kolozsvár, 1944, I:82.

⁹ *Vasárnapi Ujság* 1855. szeptember 16. (37. szám) 296.

¹⁰ LAKÓ Elemér, *A Kolozsvári Unitárius Kollégium könyvtára kölcsönzőinek magyar irodalmi és politikai olvassmányai 1813–1848 között*, in Erdélyi Múzeum, 1994/1–2. füzet, 61.

¹¹ *Nagyjaitai Cserei Mihály históriája*. A szerző eredeti kéziratából KAZINCZY Gábor által. Pest, 1852. (Újabb Nemzeti Könyvtár. Első folyam) – A kiadásban nincs kommentár, így természetesen Gedőt sem nevezik meg. CSEREI Mihály, *Erdély históriája [1661–1711]*, s.a.r., a bevezetőt és a jegyzeteket írta BÁNKÚTI Imre, Budapest, Európa, 1983. – Itt viszont valamilyen oknál fogva Gedő Józsefként emlegetik. (38.)

¹² Kozma Gergely Kazinczy Ferencnek, 1805. január 28. In *Figyelő*, III:220.

¹³ Lásd a Kozma Ferenc által közölt levélrészleteket Gedő 1804-es leveleiből. (KOZMA, 1876.) A szakirodalomból azonban kimaradt Gedő esetleges regényfordítói munkássága, helyette rendszerint *Gegő* József piarista tanárt említik. Szinnyei lexikonában csak Kozma Gergely életrajzában említi meg Gegő állítólagos fordítói szerepét, a Gegő Józsefről szóló cikk-

ben nem. (L. SZINNYEI József, *Magyar írók élete és munkái*, Budapest, 1891–1914, VI:1441–1443, ill. III:1087–1088.) György Lajos pedig feltehetően Szinnyei életrajzaiból vette át a Gegő szerepére vonatkozó állításokat. (Lásd GYÖRGY Lajos, *A magyar regény előzményei*, Budapest, 1941, 79, 519.)) A bibliográfiai adatoknak ellentmondanak a fordítások címlapjai is: Bachich József és Cseri Péter is fordított néhány művet. (Elsőről Szinnyei [I:318] tud, Cseriről nem [II:338–339].)

¹⁴ Kozma Gergely Döbrentei Gábornak, 1814. szeptember 17. In Figyelő, II:41. (Kiem. L. G.)

¹⁵ Lásd Gedő levelét: KOZMA, 1876, 39.

¹⁶ Lásd Gedő leveleit: KOZMA, 1876, 38–39.

¹⁷ Gedő László Gedő Józsefnek, 1833. március 3. Román Akadémiai Könyvtár kolozsvári fiókja kéziratár (továbbiakban: RAK) unitárius anyaga MsU 1272.

¹⁸ Gedő József Gedő Lászlónak, 1833. március 24. RAK MsU 938/a (kiem. L. G.)

¹⁹ Gedő József Gedő Lászlónak, 1835. december 31. RAK MsU 938/a (kiem. L. G.); a passzust idézi BORBÁTH Károly, *A jakobinus káté kolozsvári másolójáról*, Korunk, 1963, II:259–261. (Gedő a káté kolozsvári másolója!)

²⁰ BENKŐ Samu, Bölöni Farkas Sándor, in Uő., *Sorsformáló értelem*, Kriterion Könyvkiadó, Bukarest, 1971, 238–240.

²¹ JANCÓS Elemér, *Az erdélyi magyar nyelvnevelő társaság iratai*, Akadémiai Könyvkiadó, Bukarest, 1955, 278.

²² Döbrentei Gábor Gedő Józsefnek, 1831. november 26. RAK MsU 1272. A *Manuscript* tévesen Gedő Lászlót nevezi a levél címzettjének. A válasz: Gedő József Döbrentei Gábornak 1832. január 12. MTA Kéziratár

²³ KÖVÁRI László, *Erdély nevezetesebb családai*, Kolozsvárt, 1854, 6.

²⁴ BENKŐ Samu, Bölöni Farkas Sándor, in Uő., *Sorsformáló értelem*, Kriterion Könyvkiadó, Bukarest, 1971, 238. (kiem. L. G.)

²⁵ PÁPAY Sámuel: *A magyar irodalom eszmérete*, Veszprém, 1808, 29–30. Magyar Minerva IV. kötet (Repr. Veszprém, 1986.)

²⁶ PÁPAY id. mű, 1–2.

²⁷ Rainer KOLK, *Liebhaver, Gelehrten, Experten*, in: *Wissenschaftsgeschichte der Germanistik im 19. Jahrhundert*, hrsg. von Jürgen FORHMANN und Wilhelm VOßKAMP, Stuttgart, 1994, 48–114.; 61.

²⁸ FENYÉRY Gyula, *Kérdés*, in: *Tollharcok. Irodalmi és színházi viták 1830–1847.*, s.a.r. Szalai Anna, Szépirodalmi Könyvkiadó, Budapest, 1981, 7. (Szalai, 1981.)

²⁹ BAJZA József, *Figyelmeztetés pesti magyar könyvtáros Wigand Ottó Tudományi s Mesterség Közönséges Tárára*, in Szalai, 1981, 13.

³⁰ Lásd Jakab Elek tanulmányában idézett levélrészletet. In Uő., *Bölöni Farkas Sándor*, Keresztény Magvető, V., 1870.

³¹ Kazinczy Szentgyörgyi Józsefnek, 1816. október 31. KazLev. XIV:399.

³² Lásd levelét: 1832. január 12. Gedő József Döbrentei Gábornak. (Alsó-Szentmihályfalva) MTAK Kéziratára, M. Irod. Lev. 4r., 55. sz.

³³ Lásd pl. a *dilettant* címszót a Conversations-lexikonban: *Közhasznú Esméretes Tára*, 4. Kötet, Pesten, 1832, 87.

³⁴ KOLK. id. mű.

³⁵ Gedő József Gedő Lászlóhoz, 1835. november 19. RAK Kt. MsU 938/A

³⁶ Gedő József Gedő Lászlóhoz, 1833. október 10. RAK Kt. MsU 938/A

³⁷ Lásd Gedő József Gedő Lászlóhoz, 1833. március 24. RAK Kt. MsU 938/A

³⁸ Gedő József Gedő Lászlóhoz, 1839. május 2. Hasonlóan az összes 1839-es levélben. RAK Kt. MsU 938/A

TALÁLKOZÁSAIM KRIZA JÁNOSSEL*

Kriza János halhatatlan székely népköltési gyűjteménye, az 1863-ban Kolozsváron megjelent *Vadrózsák* szülővárosomban, Brassóban felsőbb gimnazista koromban került először a kezembe, Fogalmam sincs róla, hogy honnan juthatott hozzám csonkán, cím nélkül néhány ívnyi verses része, s ezért nem is tudtam, hogy a *Vadrózsák* egy töredékével van dolgom, miközben Kriza nevével és jelentőségével az iskolai irodalomtörténeti tankönyvből, bár nagyon röviden, de megismerkedtem.

A csonka ívekből buzgón olvastam a székely népdalokat és balladákat, s annyira tetszetek, hogy első verskísérleteimet ezek hatására kezdtem írni, ám egy évvel idősebb iskolatársammal, a már költőként ismert Derzsi Sándorral való baráti beszélgetéseink hatására örökre lemondtam a versírásról.

Az 1940-es bécsi döntéskor elhagytam Brassót, hogy egy év múlva magyar egyetemre mehessenek, s ezt az egyetem előtti utolsó gimnáziumi évet a sepsiszentgyörgyi Székely Mikó Kollégiumban töltöttem. Mivel a népköltészethez, általában a néprajzhoz való vonzódásom akkor már kétségtelen volt, rendszeresen bejártam a Székely Nemzeti Múzeumba, és Herepesi János igazgató úr engedélyével, akiben atyai jó barátira leltem, a könyvtárból először a *Vadrózsák*-at kértem ki. Ekkor ismertem fel, hogy az említett brasói töredék a *Vadrózsák* egy része volt.

Ma is emlékszem: lehangolt, hogy a Múzeum könyvtárában csak az első kötetet olvashattam, mert akkor még nem tudtam, hogy a második kötetet Krizának élete végéig minden próbálkozás ellenére sem sikerült soha megjelentetnie.

Igazi Kriza-találkozásom azonban természetesen Kolozsváron történt.

1941 őszén íratkoztam be a Ferenc József Tudományegyetemre, ahol a hírneves finnugor nyelvész, Mészölgly Gedeon professzor úr, a Bölcsészeti-, Nyelv-és Történettudományi Kar az évi dékánja ünnepélyes kézfogással avatott egyetemi polgárrá. Szép volt, kár hogy ez a hagyomány is feledésbe merült.

A tanév első félévének végén, 1942 januárjában szorgosan készültünk egyebek között György Lajos professzor úr irodalomtörténeti kollokviumára. Köztük volt az egy évfolyammal idősebb, másodéves Molnár Piroska (a nem sokkal későbbi Kuszálíkné), a professzor úr kedvenc tanítványa, kimagaslóan szorgalmas és okos kolléganőnk is, aki jó képességeit később, gazdag pályafutása során a Tankönyvkiadó szerkesztőjeként, a Pedagógiai Tovább-

* Elhangzott 2002. július 10-én Kolozsváron, az Unitárius Püspökség dísztermében, a *Vadrózsák* új kiadásának bemutatása alkalmával.